

KORESPONDENCJA

ROMANA WITOLDA INGARDENA
Z KAZIMIERZEM TWARDOWSKIM

Listy z oryginałów
przeczytali, przepisali, opracowali
oraz wstępem poprzedzili
RADOSŁAW KULINIAK, DOROTA LESZCZYNA,
MARIUSZ PANDURA

Honorowy patronat naukowy
nad publikacją objęli
KRZYSZTOF INGARDEN i ANDRZEJ TOMCZAK

Kęty 2016
WYDAWNICTWO
MAREK DEREWIECKI

Korespondencja Romana Witolda Ingardena z Kazimierzem Twardowskim

© 2016 by Krzysztof Ingarden for the letters

© 2016 by Radosław Kuliniak, Dorota Leszczyna and Mariusz Pandura for the edition and introduction

Wydanie pierwsze

Recenzent: Prof. zw. dr hab. Andrzej J. Noras

Korekta: Łukasz Front

Skład tekstu i projekt okładki: Łukasz Derewiecki

Druk i oprawa: Pasaż sp. z o.o.

ul. Rydlówka 24

30-363 Kraków

Wydanie publikacji zostało dofinansowane przez Rektora i Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu Wrocławskiego.

ISBN 978-83-65031-52-5

WYDAWNICTWO MAREK DEREWIECKI

ul. Szkotnia 29a, 32-650 Kęty

tel./fax (33) 8454149, 603931607

e-mail: wydawnictwo@derewiecki.pl

Księgarnia: www.derewiecki.pl

Dystrybucja: tel. 502637305

SPIS TREŚCI

WSTĘP	5
Dzieje akademickie Romana Witolda Ingardena w świetle korespondencji z Kazimierzem Twardowskim w latach 1914–1937	8
1. Studia we Lwowie	8
2. W Getyndze u Edmunda Husserla.....	11
3. I wojna światowa. Początek korespondencji z Kazimierzem Twardowskim	16
4. Powrót do Getyngi i studia we Fryburgu.....	23
5. Praca w gimnazjach w Lublinie i Warszawie	35
6. Trudne lata toruńskie	53
7. Nareszcie we Lwowie?.....	94
8. Zakończenie. Specyfika relacji mistrz–nauczyciel–uczeń	149
KORESPONDENCJA ROMANA WITOLDA INGARDENA Z KAZIMIERZEM TWARDOWSKIM.....	153
INDEKS NAZWISK	430

WSTĘP

Mamy niewątpliwy zaszczyt przedstawić po raz pierwszy polskiemu czytelnikowi korespondencję między Romanem Witoldem Ingardenem a Kazimierzem Twardowskim. Obejmuje ona lata 1914–1937. Są to ocalałe po pożogach dwóch wojen światowych listy obu filozofów. Niestety nie jest to pełna korespondencja. Część listów zaginęła jeszcze za ich życia. Publikujemy materiały zgromadzone w rękopisach i maszynopisach w Archiwum Połączonych Bibliotek WFiS UW, IFiS PAN i PTF oraz Polskiej Akademii Nauk Archiwum w Warszawie, Archiwum Kazimierza Twardowskiego. Są to listy Ingardena do Twardowskiego¹. Z kolei oryginały listów Twardowskiego do Ingardena² zostały nam udostępnione przez Krzysztofa Ingardena, wnuka Romana Witolda Ingardena. Oprócz tego Pani Regina Ingarden, mama Krzysztofa Ingardena, udostępniła nam sporządzony przez siebie maszynopis tej korespondencji. Dziękujemy jej za to bardzo serdecznie. Wersja ta rozwiązała nasze wątpliwości odnoszące się do trudnych w odczytaniu miejsc w tekście.

Na ponowne przeczytanie, przepisanie, opracowanie oraz publikację tych listów z oryginałów otrzymaliśmy stosowne pozwolenia. Dziękujemy

---

¹ Listy Ingardena do Twardowskiego, z niektórymi odpowiedziami, zgromadzone są w Archiwum Połączonych Bibliotek WFiS UW, IFiS PAN i PTF oraz Polskiej Akademii Nauk Archiwum w Warszawie, Archiwum Kazimierza Twardowskiego, występują tam jako T. XII (Ing.) korespondencji naukowej Kazimierza Twardowskiego (AKT, K-02-1-12; listów 131, k. 261). Dalej cytowane jako *Listy Romana Ingardena do Kazimierza Twardowskiego* z podaniem odpowiedniego numeru karty oryginału (k. 1r-1v itd.).

² Według wskazówek katalogowych z Archiwum Prywatnego Krzysztofa Ingardena, listów Twardowskiego do Ingardena zachowało się 51. W tym katalogu znajdują się one od pozycji katalogowej 341–392. Wskazany jest nadawca i miejsce nadania oraz data z sygnaturą L lub LM: Kazimierz Twardowski, Lwów, np. 15.10.1915. Ten katalog został nam udostępniony przez Krzysztofa Ingardena. Dalej listy te są cytowane jako *Listy Kazimierza Twardowskiego do Romana Ingardena* z podaniem wprowadzonej przez nas numeracji (k. 1r-1v itd.) do poszczególnych kart oryginału.

Krzysztofowi Ingardenowi, który zgodził się na ich wydanie i objął przygotowaną przez nas publikację honorowym patronatem. Wyrazy podziękowania kierujemy również w stronę Andrzeja Tomczaka, wnuka Kazimierza Twardowskiego, który wyraził zgodę na naszą publikację i objął ją honorowym patronatem. Podziękowania nasze składamy ponadto Pracownikom i Dyrekcji Archiwum Połączonych Bibliotek WFiS UW, IFiS PAN i PTF oraz Polskiej Akademii Nauk Archiwum w Warszawie, Archiwum Kazimierza Twardowskiego, Łukaszowi Ratajczakowi i Aleksandrze Łabuńskiej, dzięki którym listy Ingardena do Twardowskiego są od niedawna dostępne w formie internetowej. Jeszcze raz wszystkim stronom dziękujemy za to bardzo serdecznie!

Mamy nadzieję, że dzięki tej pierwszej u nas edycji tych listów wypełniona zostanie luka w badaniach nad polską XX-wieczną filozofią, a także ocalony przed zapomnieniem nasz wkład do światowych badań filozoficznych.

Zgromadzona korespondencja została przez nas przepisana i opracowana z trudnych do odczytania rękopisów i maszynopisów. Zarówno w listach Ingardena do Twardowskiego, jak i Twardowskiego do Ingardena stosujemy taką samą numerację poszczególnych kart oryginału. Zdecydowaliśmy się, głównie dla utrwalenia atmosfery tamtych czasów, pozostawić niezmiennym styl tych listów. Korespondencja ta zawiera wiele form archaicznych, które dziś uległy zmianom. Pozostawiamy je bez poprawek, głównie dla podkreślenia estetyki tych listów. Wszelkie wyróżnienia i uzupełnienia (zapisy marginesowe) staramy się zachowywać w miarę możliwości, na tyle na ile pozwalają się one odczytać z oryginału. Listy te pisane były w przeważającej większości przed 1936 rokiem, a więc przed reformą polskiej pisowni. Argument ten wydaje się wystarczającym do tego, aby zachować w znacznej części wierność oryginałowi³. Niemniej jednak w niektórych, najbardziej rażących przypadkach decydujemy się zaingerować bezpośrednio w tekst i poprawiany ortografię oraz wprowadzamy stosowną interpunk-

³ Zob. ustalone zasady dotyczące pisowni polskiej, w: *Pisownia polska. Przepisy, słowniczek*. Zmienione według uchwał z 20 i 21 kwietnia 1936 roku Komitetu Ortograficznego zwołanego przez Polską Akademię Umiejętności w porozumieniu z Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i zatwierdzone przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 24 czerwca 1936 roku, (wyd. 11), Kraków 1936. Zob. szerzej na ten temat: E. Polański, *Reformy ortografii polskiej – wczoraj, dziś, jutro*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, Nr 60 (2004), s. 29–46, oraz: Z. Saloni, *O kodyfikacji polskiej ortografii – historia i współczesność*, „Nauka”, Nr 4, 2005, s. 71–96.

cję. Zdecydowaliśmy się również połączyć ze sobą zachowaną korespondencję. Stąd po listach Ingardena następuje odpowiedź Twardowskiego. Napisaliśmy dodatkowo obszerny wstęp do połączonej korespondencji Ingardena z Twardowskim. W nim, po wielu wcześniejszych publikacjach, przede wszystkim po wydanych we fragmentach wspomnieniach⁴ i wycinkach z *Dziennika*⁵ Ingardena, wspomnieniach jego syna – Romana Stanisława Ingardena⁶, a także po pracach Ryszarda Jadcza⁷ oraz Czesława Głombika⁸ i wielu innych znawców tematu⁹, staramy się jeszcze

⁴ Zob. R. Ingarden, *Dzieje mojej „kariery uniwersyteckiej”* (oprac. R. Jadcza), „Kwartalnik Filozoficzny”, T. XXVII, 1999, z. 2, s. 183–201; tegoż, *Wspomnienia z Getyngi* (oprac. R. Jadcza), „Pismo Artystyczno-Literackie”, R. 6, 1998, Nr 5–6 (75–76), s. 11–17; tegoż, *Moje wspomnienia o Edmundzie Husserlu*, przekład Z.H. Mazurczak, S. Judycki, „Studia Filozoficzne”, „Archiwum Współczesne”, Nr 2 (183), 1981, s. 3–24; tegoż, *Filozofia Edmunda Husserla. Zarys encyklopedyczny*, (tekst napisany przez Ingardena do drugiego tomu *Słownika filozofów* w 1965 roku), w: *Fenomenologia Romana Ingardena*, wyd. specjalne „Studiów Filozoficznych”, Warszawa 1972, s. 5–17 (razem z bibliografią prac Husserla). Zob. też R. Ingarden, *Działalność naukowa Kazimierza Twardowskiego*, przemówienie wygłoszone na Akademii Żałobnej we Lwowie w dn. 30 kwietnia 1938, w: *Z badań nad filozofią współczesną*, Warszawa 1963, s. 253–265.

⁵ Zob. fragmenty z *Dziennika* Romana Ingardena, oprac. przez R. Jadcza, „Kwartalnik Filozoficzny”, T. XXVII, 1999, z. 2, s. 201–209.

⁶ Zob. R.S. Ingarden, *Roman Witold Ingarden. Życie filozofa w okresie toruńskim (1921–1926)*, Toruń 2000, ss. 186; tegoż, *Wstęp do «Archiwaliów» Ojca*, „Kwartalnik Filozoficzny”, T. XXVII, 1999, z. 2, s. 171–183; tegoż, *O Romanie Ingardenie wspomnienie syna. Z okazji stulecia urodzin (1893–1993)*, „Ruch Filozoficzny”, T. LI, 1994, Nr 3–4, s. 215–222.

⁷ Zob. R. Jadcza, *Kilka faktów o Romanie Ingardenie w świetle korespondencji Kazimierza Twardowskiego*, „Kwartalnik Filozoficzny”, T. XXI, 1993, z. 1, s. 12–23; tegoż, *Koleje starań o profesurę dla Romana Ingardena we Lwowie*, „Kwartalnik Filozoficzny”, T. XXVII, 1999, z. 2, s. 229–243; tegoż, *Toruński okres w życiorysie naukowym Romana Ingardena*, „Ruch Filozoficzny”, T. LI, 1994, Nr 3–4, s. 223–227.

⁸ Zob. Cz. Głombik, *Husserl i Polacy. Pierwsze spotkania, wczesne reakcje*, Katowice 1999, „Rozdz. III. Roman Ingarden i getyngieński ruch fenomenologiczny”, s. 107–145. Zob. też niemieckie wydanie tej pracy: *Husserl und die Polen. Frühgeschichte einer Rezeption*, Würzburg 2011, s. 121–165.

⁹ Wśród licznych prac poświęconych filozofii R. Ingardena warto wspomnieć o pracy W. Tatarkiewicza *Roman Ingarden*, w: *Fenomenologia Romana Ingardena*, wyd. specjalne „Studiów Filozoficznych”, Warszawa 1972, s. 55–57, oraz I. Krońskiej: *Wspomnienie o Profesorze Ingardenie w pierwszą rocznicę jego śmierci. Tekst referatu na Sesji naukowej poświęconej dziełu Romana Ingardena, zorganizowanej przez Oddział Krakowski Polskiego Towarzystwa Filozoficznego w dniach 18 i 19 czerwca 1971 roku w Krakowie*, w: *Fenomenologia Romana Ingardena*, wyd. specjalne „Studiów Filozoficznych”, s. 59–70.

raz na nowo i w analityczny sposób uchwycić relacje łączące tych dwóch naszych wielkich filozofów. Popelniliśmy w ten sposób obszerny komentarz, bazujący głównie na zdaniu szczegółowej relacji z zebranej korespondencji, w którym ukazujemy dzieje akademickie Romana Witolda Ingardena od czasów jego studiów we Lwowie, przez studia u Edmunda Husserla w Getyndze i Fryburgu, lata spędzone w Lublinie, Warszawie i Toruniu, aż do trudnych starań o profesurę we Lwowie.

DZIEJE AKADEMICKIE ROMANA WITOLDA INGARDENA W ŚWIETLE KORESPONDENCJI Z KAZIMIERZEM TWARDOWSKIM W LATACH 1914–1937

„W chwili otrzymania dekretu, nie miałem ani grosza w kieszeni, nie mogłem nawet dać na piwo woźnemu”.

Roman Witold Ingarden,
Dzieje mojej „kariery uniwersyteckiej”

1. STUDIA WE LWOWIE

Studia filozoficzne we Lwowie Roman Witold Ingarden rozpoczął w 1911 roku. Uczęszczał na zajęcia do Mściława Wartenberga. Były one „trudne, ale interesujące”¹⁰. Barierą okazała się osobowość Wartenberga. Zamknięty w sobie, niedostępny, melancholijny, z trudem był odbierany przez najbliższych współpracowników i studentów. Prowadzone przez niego zajęcia dotyczyły filozofii Immanuela Kanta¹¹. Wartenberg znany był już wówczas

¹⁰ Zob. K. Michałowski, *Wspomnienia*, Warszawa 1986, s. 32.

¹¹ W chwili wstąpienia Ingardena na Uniwersytet Lwowski ukazał się wstęp Wartenberga *O «Krytyce praktycznego rozumu» i jej stosunku do «Krytyki czystego rozumu»* do polskiego przekładu Immanuela Kanta *Krytyki praktycznego rozumu*, którego dokonał Feliks Kierski. Praca ukazała się nakładem Wydawnictwa Polskiego Towarzystwa Filozo-

z oryginalnych prac na ten temat¹². Proponowana przez niego interpretacja miała stanowić alternatywę dla neokantowskiej szkoły marburskiej. Była obłożona wielką wiedzą, lecz towarzyszyła jej nadmierna ambicja, goniąca za niedoścignionymi Mistrzami z Marburga. W swojej uporczywej pogoni często zapominał on o swoich studentach, obarczając ich nadmiernym obowiązkiem czytania Kanta kontekstowo. Forował regułę: kto nie nadąża za obranym tokiem myślenia, ten niestety musi odpaść! Kazimierz Ajdukiewicz w artykule wspomnieniowym o Wartenbergu na łamach „Ruchu Filozoficznego” pisał:

Nie miał bowiem Wartenberg daru pobudzania dyskusji, nie umiał zbliżyć do siebie słuchaczy, zbyt silnie tkwił w filozoficznym aparacie pojęciowym, którym sam pracował, aby się zniżyć do poziomu początkującego adepta filozofii. Te rysy jego umysłowości, a przy tym wątłe zdrowie i pozostający zapewne z tym w związku pewien lęk przed ludźmi sprawiły, że mimo trzydziestoletniej działalności na katedrze nie wychował sobie Wartenberg „swoich” (*stricto sensu*) uczniów¹³.

Alternatywą dla Wartenberga były zajęcia Twardowskiego. Ingarden uczęszczał na kurs wprowadzający do studiowania filozofii. Wymagało to dostosowania się do poziomu pozostałych jego uczestników¹⁴. Jako student pierwszego roku filozofii we Lwowie był rozdarty między „gonitwami filo-

---

ficznego we Lwowie w 1911 roku. Wstęp Wartenberga ukazał się też osobno w tym samym roku (separatum: Lwów 1911).

¹² Wśród prac Wartenberga warto wskazać *Kants Theorie der Kausalität mit besonderer Berücksichtigung der Grundprincipien seiner Theorie der Erfahrung. Eine historisch-kritische Untersuchung zur Erkenntnistheorie*, Leipzig 1899. Zob. również recenzje z tej pracy, które podaje *Bibliografia filozofii polskiej 1896–1918*, do druku opracowali A. Przymusiła i M. Młockowska z udziałem J. Jaworowskiego, Warszawa 1994, z. 1, poz. 2566, s. 328.

¹³ Zob. K. Ajdukiewicz, *Mściśław Wartenberg*, „Ruch Filozoficzny”, T. 14, 1938, Nr 4, s. 183.

¹⁴ Zob. wspomnienia o wykładach Twardowskiego zawarte w następujących pracach: I. Dąbska, *Filozofia na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie*, „Zeszyty Lwowskie” (Londyn), Nr 2/1971; K. Ajdukiewicz, *Kazimierz Twardowski jako nauczyciel filozofii*, w: *Z zagadnień dydaktycznych wyższego szkolnictwa*, red. J. Rutkowski, T. I, z. 1, Poznań 1948, s. 58–59; R. Jadcak, *Seminarium filozoficzne Kazimierza Twardowskiego*, „Edukacja Filozoficzna”, Vol. 9, 1989; *Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie na rok szkolny 1924–1925*, Lwów 1925, s. 123; H. Słoniewska, *Kazimierz Twardowski – nauczyciel i wychowawca*, w: *Studia z teorii poznania i filozofii wartości*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 17.

zoficznymi” Wartenberga a „kursami dla początkujących” Twardowskiego. Dodatkowo chodził na wykłady Jana Łukasiewicza, gdzie słuchał prelekcji o zagadnieniu poznania w filozofii nowożytnej oraz o pismach logicznych Arystotelesa. Jednym z pierwszych jego osiągnięć naukowych był referat wygłoszony we Lwowskim Kole Filozoficznym, poświęcony zagadnieniu poznania w filozofii Władysława Biegańskiego¹⁵. Studiował też fizykę i matematykę u Józefa Puzyna i Wacława Sierpińskiego, głównie ze względów praktycznych, myśląc o zabezpieczeniu pedagogicznym na przyszłość¹⁶. W późniejszych *Wspomnieniach z Getyngi* pisał:

Okazało się, że matematyki nie było tak łatwo się nauczyć w tym czasie we Lwowie (1911/12), Profesor Puzyna wykładał w tym czasie teorię funkcji analitycznych w sposób nieprzystępny dla słuchaczy I roku, zresztą i czysto technicznie fatalnie, zaś ówczesny docent W. Sierpiński wykładał wprawdzie rzeczy elementarne i naukowo niewątpliwie bez zarzutu, ale bardzo niedydaktycznie. Słowem po pierwszym semestrze wiedziałem, że w tych warunkach albo będę się musiał uczyć matematyki sam w domu, albo nic nie będę umiał¹⁷.

Zniechęcony stanem nauczania matematyki, przeprowadził konsultacje z Twardowskim o dalszych swoich zamierzeniach. Namówiony przez niego, podjął ryzyko wyjazdu do Getyngi w 1912 roku¹⁸. Wśród alternatywnych propozycji znajdował się Marburg z hermetyczną szkołą neokantows-

¹⁵ Zob. tekst tego referatu znajdujący się w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, „Spis materiałów Romana Ingardena”, Cz. I, J. 86, Nr 9, k. 1–28 + 2nlb. Chronologiczny spis prac publikowanych Ingardena sporządził A. Półtawski. Zob. *Bibliografia prac filozoficznych Romana Ingardena 1915–1971. Na podstawie materiałów Autora*, sprawdził i uzupełnił Andrzej Półtawski, w: *Fenomenologia Romana Ingardena*, wyd. specjalne „Studiów Filozoficznych”, s. 19–54.

¹⁶ R. Ingarden, *Wspomnienia z Getyngi*, „Pismo Artystyczno-Literackie”, R. 6, 1998, Nr 5–6 (75–76), s. 12. Szerzej pisze o tym Cz. Głombik, *Husserl i Polacy. Pierwsze spotkania, wczesne reakcje*, „Rozdz. III. Roman Ingarden i getyngijski ruch fenomenologiczny”, s. 114–115.

¹⁷ R. Ingarden, *Wspomnienia z Getyngi*, „Pismo Artystyczno-Literackie”, R. 6, 1998, Nr 5–6 (75–76), s. 12.

¹⁸ Zob. R. Ingarden, *Dlaczego pisałem po niemiecku?*, „Kwartalnik Filozoficzny”, T. XXVII, 1999, z. 2, s. 211 („[...] U Niemców, i do Getyngi, gdy przyszedłem się radzić na wiosnę r. 1912, skierował mnie nie kto inny, jak właśnie Twardowski”). Pierwodruk pracy ukazał się w „Przeglądzie Artystyczno-Literackim”, R. VI, Nr 9, 1997.